

TÓTH KRISZTINA

Két uralkodói oklevél a 13. századból*

Fejérpataky László 1885-ben vetette fel az Árpád-kori oklevelek regesztaszzerű feldolgozásának és kritikai kiadásának szükségességét.¹ Hosszú várakozás után 1923-ban jelent meg Szentpétery Imre szerkesztésében az Árpád-házi uralkodók okleveleinek kritikai jegyzékét tartalmazó első kötet.² A munka a megjelenése óta eltelt időben a magyar középkorkutatás alpművévé és nélkülözhetetlen segédkönyvévé vált annak ellenére, hogy Szentpétery már az első kötet előszavában jelezte, munkáját nem érzi befejezettnek, mivel egyes vidéki levéltárak gazdag okleveles anyagát az első világháborút követő politikai változások és határmódosítások miatt nem tudta átnézni, így egész biztosan bukkannak fel még a jövőben olyan adatok, amelyek kiegészíthetik a munkáját.³ A hiányok pótlását már a kötet megjelenésének évében, 1923-ban elkezdte, amikor a *Századok* című folyóirat hasábjain kiegészítéseket tett közzé a kötetéhez.⁴

A Szentpétery munkájának megjelenése óta eltelt száz év jelentős változásokhoz vezetett a magyar középkori okleveles anyag feldolgozásában. Az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárának és Fényképtárának szakszerű feltárása és a digitális fejlődés lehetővé tették, hogy szinte a teljes magyar vonatkozású középkori okleveles anyag a világhálón keresztül bárholnán kényelmesen elérhetővé és kereshetővé vált.⁵ A 20. század második felétől folyamatosan megjelenő regesztakötetek pedig pontos és részletes felvilágosítást nyújtanak az oklevelek tartalmáról. Mindennek köszönhetően több információnk van az Árpád-korban kiadott uralkodói oklevelekről is, és bár Szentpétery munkájának alaposágát és részletességét bizonyítja, hogy viszonylag kevés ponton módosítható az általa

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A tanulmányban szereplő oklevelek átírására a váci káptalan oklevéladásának vizsgálata során került sor, amelyet a Váci Egyházmegye Migazzi Alapítványa támogat. Az oklevelek feldolgozása és kollacionálása során nyújtott segítségéért és hasznos tanácsaiért hálás köszönetemet szeretném kifejezni Érszegi Géza professzor úrnak.

1 Komjáthy Miklós: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II. kötet, 2–3. füzet, 1272–1290. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1961. *Levéltári Közlemények*, 1963. (34. évf.) 2. sz. 284. o. (Recenzió).

2 Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. kötet, 1. füzet, 1000–1270. Budapest, 1923. (A továbbiakban: RA).

3 RA I. VI.

4 Szentpétery Imre: Pótlások az „Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke” I. füzetéhez. *Századok*, 1923. (57. évf.) 7–10. sz. 384–385. o.

5 Borsa Iván: A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I. A gyűjtemény alakulása. *Levéltári Közlemények*, 1969. (40. évf.) 2. sz. 289–323. o. Az oklevelek ma már két helyen is elérhetők a világhálón: Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1.) 2009. (www.mnl.gov.hu és www.hungaricana.hu)

össze gyűjtött és feldolgozott anyag, néhány apró részlettel azonban mégis bővíthető. Írásomban erre szeretnék kísérletet tenni IV. Béla egy bizonytalan datálású és részben ismeretlen tartalmú oklevelével kapcsolatban.

A szóban forgó oklevél Szentpétery Imre kritikai jegyzékében a 794. szám alatt található, az 1244. évhez sorolt kiadvány, amelyben IV. Béla Tamás fiának, Benchének adja hű szolgálataiért a honti vár Pribel nevű földjét az oklevélben leírt határok közt. Szentpétery Imre az oklevélnek két tartalmi kivonatát ismerte: Pál országbíró 1332. évi⁶ és szintén Pál országbíró 1333. évi tartalmi átírását.⁷ A két átírásban azonban IV. Béla oklevele két különböző dátummal szerepel, az 1332. évben 1244, az 1333. évben 1264. szerepel dátumként. Az eltérés abból fakad, hogy az oklevél kiállítója valamelyik kiadványban felcserélte a római számokat, azaz az LX vagy XL betűket. IV. Béla fenti oklevelét egyébként V. István király is megerősítette, de a megerősítés dátumát sem az 1332. évi, sem az 1333. évi átírás nem említi meg. Szentpétery Imre természetesen jelezte a IV. Béla oklevelének dátumozása körüli bizonytalanságot, de egyéb adatok híján az 1332. évi átírásban szereplő dátumot fogadta el. Így került az oklevél a 794. szám alá, majd később, az 1264. évnél az 1426. szám után szám nélkül, apróbb betűkkel szedett regesztában utalt rá, hogy az 1333. évi tartalmi átírásban az 1264. évszámmal szerepel az oklevél.⁸ Szentpétery Imre adatait Györffy György is átvette történeti földrajzi művében: a szóban forgó oklevelet 1244. évi dátummal vette fel,⁹ és ugyanezt tette Bakács István is, aki az oklevél 1333. évi átírását már nem is szerepelteti gyűjtésében.¹⁰ V. István átíró levele – mivel mindkét tartalmi átíratban dátum nélkül szerepel – sem Szentpétery, sem Györffy, sem Bakács művébe nem került bele.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), DL 69211. „...*quedam duo privilegia serenissimorum principum olym regum Hungarie, scilicet unum domini Bele anno Domini M^o ducesimo XL° quarto confectum et secundum domini Stephani dictum privilegium domini Bele regis confirmans nobis presentarat. Quorum continencie per ipsum dominum Belam regem quandam terram castris Huntensis Prebul vocatam Benche filio Thome pro avo dictorum filiorum Benedicti fratris Dobzegh pro suis meritoriis et fidelibus serviciis sub certis metis et limitationibus in eisdem privilegiis seriatim contentis et repertis sibi suisque heredibus perpetuo possidendam collatam extitisse et demum per ipsum dominum Stephanum regem eandem donacionem et collacionem confirmatam fuisse exprimebant.*”

⁷ MNL OL, DL 69214. „...*quedam duo privilegia serenissimorum principum olym regum Hungarie, scilicet unum domini Bele anno Domini M^o ducesimo LX° quarto confectum et secundum domini Stephani dictum privilegium domini Bele regis confirmans nobis presentarat, quarum continencie per ipsum dominum Belam regem [quandam] terram castris Huntensis Prebul vocatam Benche filio Thome, pro avo dictorum filiorum Benedicti fratris Dobzegh pro suis meritoriis et fidelibus serviciis sub certis metis et limitationibus in eisdem privilegiis seriatim contentis et repertis sibi suisque heredibus perpetuo collatam extitisse et demum per ipsum dominum Stephanum regem eandem donacionem et collacionem confirmatam fuisse [exprime]ba[nt].*”

⁸ RA I. 794. sz., 1426. szám utáni második regeszta szám nélkül.

⁹ Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. III. kötet. Budapest, 1987, 235. o.

¹⁰ Bakács István: *Hont vármegye Mohács előtt*. Budapest, 1971, 179. o.

Két uralkodói oklevél a 13. századból

A fenti adatokat kiegészíti egy harmadik oklevél, amelyet 1467. július 8-án Ország Mihály nádor adott ki, és szintén tartalmazza IV. Béla és V. István említett okleveleinek tartalmi átírását.¹¹ Az oklevelet Szentpétery Imre nem ismerte, Györffy György és Bakács István megemlítette ugyan, de nem lévén feladatuk az uralkodói oklevelek kritikai vizsgálata, nem szenteltek neki nagyobb figyelmet. Nem vizsgálták át tüzetesen Pál országbíró 1333. évi ítéletlevelét sem, amely igen rossz állapotban maradt fenn a Kubinyi család levéltárában, és amelyről már 1860-ben azt írta ifj. Kubinyi Ferenc, hogy „jókora terjedelme mellett nem kevesebb, mint 15 kisebb, nagyobb repedést és lyukat számít, ide nem értve az egészen lekopott sorokat, s a betűk is 78 hosszú sorban oly igen aprók, hogy az olvasás majd lehetetlenné válik.”¹² Ez az 1333. évi oklevél tartalmazza a Szentpétery kritikai kiadásában is említett határjárását, így IV. Béla oklevelének nemcsak dátuma, de tartalma is rekonstruálható, és ezáltal Györffy György történeti földrajza is új adatokkal egészíthető ki.

Mielőtt azonban IV. Béla oklevelének kiadási dátumára és részletesebb tartalmának ismertetésére rátérnénk, röviden fel kell vázolni a Hont megyei Pribel¹³ történetét, mivel a szóban forgó oklevél és annak átírásai is a település történetével vannak kapcsolatban. Pribel birtok már a 14. század közepén két egymástól jól elkülönülő részre, Alsó- és Felsőpribelre oszlott. Ez az elkülönülés valószínűleg már a 13. század közepén fennállt, mivel Pribel birtoknak két birtokosa volt: egyik fele a honti várhoz tartozott, másik fele pedig magánszemélyek kezén volt, köztük a Hontpázmány nemzetség és egy bizonyos Markep nevű személy kezén.¹⁴ A honti vár földjét a 13. század közepén IV. Béla Tamás fia Benchenek adományozta. Benche talán azonos azzal a Baksa nembeli Tamás fia Benchevel, aki már 1240-ben is kapott birtokot az uralkodótól, mivel testvéreivel, Simonnal és Endrével fiatal koruk óta folyamatosan szolgálták a királyt, ezért a nógrádi vár Heves megyei Lengyend földjét kapták.¹⁵ Benche fia Beck 1292-ben két ekényi

¹¹ MNL OL, DL 65941. Regesztája: Fekete Nagy Antal – Borsa Iván: *A Balassa család levéltára 1193–1526*. Budapest, 1990 /A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 18./, 392. sz. (A továbbiakban: Balassa).

¹² Ifj. Kubinyi Ferenc: Oklevelek kivonatban. *Új Magyar Múzeum* X. (1860) II. 405. (XXVIII. sz.) Az oklevél jelzete: MNL OL, DL 69214. Regesztája: *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regis Andegavensium illustrantia*. Szerk.: Kristó Gyula. XVII. kötet. Budapest – Szeged, 2002, 466. sz. (A továbbiakban AOkl.).

¹³ Ma Dolné Pribelce és Horné Pribelce (Szlovákia). A 20. századig több névváltozata is elfordul a településnek: az 1913. évi helységnévtárban Alsó- és Felsőfehérkút (Hont vm.). Lipszky János: *Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confiniorum militarium magni, item principatus Transylvaniae occurrentium*. Budae, 1808, 539. o. Pribély vagy Prébely elnevezést tünteti fel; Nagy, Ludovicus: *Notitia politica-geographico-statisticae inclityi regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Tomus primus. Budae, 1828, 170. o. Prébely alakot használja. Bakács István munkájában a fentiek alapján Prébely elnevezéssel szerepel. Györffy György történeti földrajzában a középkorban ismert alakját, *Pribelt* használja. A dolgozatban a Györffy által leírt Pribel alakot használtam.

¹⁴ Györffy: i. m. 235. o.

¹⁵ RA I. 694. sz.

pribeli földjét eladta a Dobák nemzetség tagjainak, akik így szintén megtelepedtek Pribelen.¹⁶

A Markep utódai kezén lévő birtokrész a 14. század elején visszaszállt az uralkodóra, mivel a család kihalt. I. Károly ezt a birtokrészt 1326-ban Benedek fia Petőnek, az allovázmesterének adta, és a beiktatást ellentmondás nélkül el is végezték.¹⁷ Néhány év múlva azonban Benche fia Beck dédunokái, Beck, Dobo és Miklós perbe hívták Petőt azt állítva, hogy Markep nem volt nemes, nem volt örökölt birtoka Pribelen, és a Markep által birtokolt föld – amelyet Pető kapott meg 1326-ban – a honti vár földje volt, és ezt IV. Béla a felperesek ükapjának adományozta. Nagymartoni Pál országbíró a bemutatott oklevelek alapján sem tudta az ügyet eldönteni, ezért 1332-ben kérte az esztergomi káptalant, vizsgálja ki Pribel birtok szomszédjai és egyéb, Hont megyei nemes és nem nemes személyek részvételével, hogy Markep nemes volt-e, volt-e birtoka Pribelen, és ha volt, mekkora és hol húzódtak a határai.¹⁸ 1332. augusztus 1-jén az esztergomi káptalan elvégezte a vizsgálatot, és megállapította, hogy a szomszédok és más Hont megyei személyek elmondása és eskü alatt tett vallomása alapján Markep nemes személy volt és pribeli birtokát örökjogon bírta. A birtok határait is meg akarták vizsgálni, de ekkor a felperes Miklós a testvérei nevében is tiltakozott, és azt állította, hogy ez az ő birtokuk. A határokat azonban már nem akarta megmutatni a halálfélelme miatt, és ezt követően a szomszédok – a Dobák nemzetség tagjai – sem akartak részt venni a határjáráson. Nagymartoni Pál országbíró ezért újra utasította az esztergomi káptalant, hogy 1332. szeptember 15-én végezze el ismét a vizsgálatot és a határokat jelölje ki. Az esztergomi káptalan elvégezte a vizsgálatot. A határjárás során a szomszédos Dobák nemzetség tagjai megmutattak néhány határjelet, az alperes Pető pedig elmondta, hogy amikor adományba kapta a birtokot, több határjelet is elhelyeztek ellentmondás nélkül a birtokba iktatás során. Ennek ellenére a felperes Miklós továbbra is azt állította, hogy ez az ő örökölt birtokuk, ezért megpróbálták megtalálni a IV. Béla király adománylevelében leírt határjeleket, de egyet sem tudtak felkutatni közülük. Miután a felek 1333. január 8-án ezt az oklevelet bemutatták Pál országbíró előtt, ő utasította a budai káptalant, hogy március 17-én menjen ki Pribel birtokra, és ott IV. Béla király oklevelét felolvassa, az abban leírt határokat nézze végig, és állapítsa meg, hogy Markep birtoka ezen határok között feküdt-e vagy sem. A budai káptalan a vizsgálatot elvégezte, a IV. Béla király oklevelében leírt határokat megpróbálta rekonstruálni, nem sok sikerrel. Mivel mind a felperesek, mind az alperes továbbra is ragaszkodott a saját álláspontjához, az országbíró úgy határozott, hogy a felpereseknek

¹⁶ MNL OL, DL 69211., 69214.

¹⁷ MNL OL, DL 69211., 69214. Regesztája: AOkl. X. 565. sz.

¹⁸ MNL OL, DL 69211.

huszonegy nemessel esküt kell tenniük december 14-én a budai káptalan előtt állításuk bizonyítására.¹⁹ Az eskü letételéről szóló oklevél eredeti példánya nem maradt fenn, csak egy 19. század végén készült regesztája tudósítja róla. Eszerint a felperesek megjelentek az eskü letételére, de az alperes Pető tiltakozott néhány szomszéd birtokos személye ellen azt állítván, hogy azok nem birtokosok. Az esküt ennek ellenére letették a felperesek, bár ezután igazolniuk kellett, hogy a szóban forgó szomszédok valóban szomszéd birtokosok-e.²⁰

Mindezek után már csak a per lezárásáról van tudomásunk. 1334. július 16-án Pál országbíró úgy ítélte, hogy a szóban forgó vitás birtokrész Benedek fia Pető allovázmestert illeti.²¹ Az ítélettel azonban a történetnek korántsem szakadt vége. A rossz szomszédság, a viták és nézeteltérések továbbra is megmaradtak a két fél között, ezek néha tettelegességgel, sőt gyilkosságig fajultak. A felperes Miklós 1332-ben említett halálfelelme tehát egyáltalán nem volt alapvető. Végül ugyan nem ő, hanem anyai nagybátyja esett áldozatul a birtokvitának. A csetepatéban Pető egyik fia is megsérült. Az ügyet azután 1358. február 21-én sikerült lezárni a két fél megegyezésével. A felperesek részéről Miklós és anyja, Klára volt jelen, az alperesek részéről pedig Pető özvegye és fiai, János és Fábián. A felperesek elismerték, hogy Markep földje valóban Petőt és utódait illeti, ezért cserébe az alperesek hat márkáért fizettek Miklós anyai nagybátyja haláláért, és nem követeltek semmit a rajtuk ejtett sebekért és sérelmekért.²²

A IV. Béla által megadományozott Tamás fia Benche utódai 1389-ben magtalanul kihaltak. Pribeli birtokrészüket 1389-ben Zsigmond király Vezekényi Danch Miklósnak és Tomboldnak adományozta.²³ A birtokba iktatás során azonban Pribeli Miklós fia, János ellentmondott, és a pereskedés újra elkezdődött. A több évig tartó per, amelyben újra sor került IV. Béla oklevelének bemutatására, végül a felek közös megegyezésével 1430-ban zárult le.²⁴

IV. Béla oklevele tehát a 14. és 15. században zajló perek folyamán több alkalommal is előkerült. Utoljára 1392-ben bukkan fel, amikor Pribeli Miklós fia, János bemutatta azt Kaplai János országbíró előtt. A per folyamán tartalmi átírás készült az oklevélről, amely leírta, hogy IV. Béla 1264-ben állította ki az oklevelet, és a Tamás fia Benche részére történt adomány beiktatását, valamint a határok leírását Mihály zólyomi ispán végezte el. Béla király oklevelét 1272. február

¹⁹ MNL OL, DL 69214. Regesztája: AOkl. XVII. 466. sz.

²⁰ Ifj. Kubinyi Ferenc: Oklevelek kivonatban. *Új Magyar Múzeum* IX. (1859) I. 90. (1340. évi dátummal.) Ez alapján készült regesztája: AOkl. XXIV. 58. sz.

²¹ Balassa 88. sz.

²² MNL OL, DL 41335. Kiadása: *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I–VII.* Szerk.: Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula. Budapest, 1878–1920, VII. 49–52. o. (A továbbiakban: AO).

²³ Balassa 187. sz.

²⁴ Uo. 202. sz., 291. sz.

27-én erősítette meg V. István király.²⁵ Ez az átírás tehát megerősíti az 1333. évi oklevélben szereplő 1264. évi dátumot. Az oklevélben említett Mihály zólyomi ispán személye szintén az 1264. évhez köthető. Balassa Mikó fia, Mihály több évben is viselte a zólyomi ispán tiszteletét, 1253 és 1270 között többször előfordul ilyen minőségben.²⁶ 1264 és 1265 folyamán szintén őt említik zólyomi ispánként, és ispánként több birtokba iktatásnál és határleírásnál részt vett. 1264-ben Nyitra megyében, Turóc megyében és Liptó megyében is végzett iktatásokat.²⁷

A határok jelölése és bejárása a feudális államszervezet megszilárdulása óta szokásban volt. A 12. századtól kezdve a poroszló feladatát képezte a birtokba vezetés és a határok bejárása. Ilyen esetekben a poroszló körbejárta az érintett földet, és határjelekkel vette körül.²⁸ Az eljárásról jelentést tett az uralkodónak, ez azonban a korai időkben csak szóban történt meg. A 12. századból ugyanis nagyon kevés írásba foglalt határjárás maradt fenn, a fennmaradtak szinte kivétel nélkül későbbi hamisítványok. A legelső hiteles határjárást III. Béla 1181-ben kiadott közismert oklevele tartalmazza, amely elrendeli, hogy az előtte elintéztett ügyek írásba foglaltassanak.²⁹ 1181-ből azután még három olyan oklevelünk maradt fenn, amely határok leírását tartalmazza.³⁰ III. Béla uralkodásának végén, majd Imre és II. András uralkodása alatt megszáporodnak a határjárást tartalmazó oklevelek. II. András 1231. évi rendelete után a poroszlók személye és hivatala egyre inkább háttérbe szorult, szerepüket a király bizalmi emberei vették át, akiket az uralkodó alkalmanként megbízott egy-egy feladattal. A megbízottak parancslevelet kaptak a királytól, és jelentést is írásban tettek. Gyakran az ispán végezte a birtokba vezetéset és a határjárást, akinek megyéjéhez az érin-

²⁵ MNL OL, DL 65941. Balassa 202. sz. Az oklevelek említése: „*Quo audito prefatus Iohannes filius Nicolai personaliter in eiusdem comitis Iohannis exurgens presenciam quasdam litteras domini Stephani olim regis Hungarie felicis recordacionis anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo septuagesimo secundo, quarto Kalendas Marcii, indicione quintadecima, regni autem sui anno secundo privilegialiter confectas seriem et continenciam quarundem litterarum privilegialium domini Bele olim similiter regis Hungarie, patris sui anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quarto, regni autem sui anno tricesimo confectarum transscriptive et confirmative in se habentem eidem comiti Iohanni de Kappla curasset demonstrare, in quibus habitum fuisset, quod Bencze filius Thome fidelis annotati domini Bele regis ad eiusdem accedens presenciam quandam terram castri Hontensis Pribel vocatam a maiestate sua sibi instanter dari postulasset. Ipse igitur dominus Bela rex Michaeli comiti de Zolyom fideli suo precepisset, ut cursum metarum et circumstancias eiusdem terre per suas litteras sibi intimaret. Qui cum circumstancias et terminos dicte terre eidem remandasset, idem dominus Bela rex consideratis serviciis dicti Bencze, que sibi exhibuisset et exhibere potuisset, terram Pribel prefatum de plenitudine sue gracie pleniori eidem duxisset conferendam sibi suisque heredibus perpetuo possidentem. Mete autem terre prenotate litteris in eisdem seriatim essent conscripte.*”

²⁶ Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest, 2011, 236–237. o.

²⁷ RA I. 1416. sz., 1425. sz.; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Cura et studio Georgii Fejér*. Budae, 1829–1844. IV. 3. 255. o. (A továbbiakban: CD).

²⁸ Eckhart Ferenc: *Hiteleshelyek a középkori Magyarországon*. Fordította: Csókay Balázs – Dreska Gábor. Budapest, 2012, 24. o.

²⁹ RA I. 130. sz.

³⁰ RA I. 131–133. sz.

tett birtok tartozott.³¹ IV. Béla uralkodásának első éveiben már csak elvétve találkozzunk olyan birtokbaiktatással, amelyet poroszlók végeztek.³² 1240-től a poroszlók csak káptalani emberrel együtt fordulnak elő.³³ A birtokba iktatást leggyakrabban ispánok, néha-néha udvari méltóságviselők vagy egyházi vezető személyek végezték el. Az ispánok szinte mindig egyedül voltak jelen a birtokba iktatásnál és a határjárásnál, csak a legkritkább esetben találkozhatunk mellettük egyházi személlyel.³⁴

A határjárások során alkalmazott határjelek általában a természetben előforduló földrajzi elemek voltak, folyók, vizek, hegyek, dombok, vagy a növénytakaró egyes elemei, leggyakrabban fák, amelyeket legtöbbször egy-egy jellel is elláttak. Azokon a helyeken, ahol természetes határjelek nem álltak rendelkezésre, mesterséges jeleket állítottak fel. Ezek között a két leggyakoribb a kő és a földhányás volt. Feliratos határkövek az ország több területéről kerültek elő,³⁵ de felirat nélküli, nagyobb követ is használtak határ megjelölésére. Az oklevelekben *meta terrea*-nak nevezett földhányások önállóan is előfordultak, de gyakrabban hordták össze a földet egy-egy fa alá vagy az út mellé, ezzel jelölve annak határjelző szerepét. Több birtok határának találkozásánál három-négy halmot is emeltek, hogy mindegyik birtok határát külön-külön jelezzék.³⁶

IV. Béla szóban forgó oklevelének határjárását az 1333. évi országbírói oklevél őrizte meg számunkra. Ebben szintén többféle határjel szerepel. Természetes határjelleként említ hegyet, egy kiszáradt patakot, egy dombot, völgyet, egy trágyázott földet, amelyet *theluk*-nek neveznek. A telek szavunk több oklevélben is olvasható, de trágyázott föld értelemben itt fordul elő először.³⁷ A mesterséges határjelek közé sorolhatjuk a Zawz nevű utat, az Ebeckre vezető nagy utat és egy régi kút helyét. A határjelek döntő többsége azonban vagy fa, vagy földhányás. Fák között említ az oklevél tölgyfát, körtefát és vadalmafát.³⁸

A határjelek folyamatos karbantartást igényeltek, mert ennek hiányában néhány évtized alatt – főként a földhányások – eltűntek, felismerhetetlenné váltak. Amikor 1333-ban IV. Béla oklevelének határjárását követve megpróbálták rekonstruálni az egykori Pribelen lévő honti várföld határait, a mesterséges

³¹ Eckhardt: i. m. 144. o.

³² Például 1236-ban: RA I. 612. sz.

³³ 1240-ben: RA I. 689. sz.

³⁴ Például 1239-ben: RA 667. sz., 1243-ben: RA 749. sz.

³⁵ Solymosi László: Az írásbeliség fejlődése az Árpád-korban. In Uő: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban*. Budapest, 2006, 204. o.

³⁶ A határjárásoknál használt jelölések formáinak és típusainak összefoglalása: Szabó István: *A középkori magyar falu*. Budapest, 1969, 110–116. o.

³⁷ Szamota István: *Magyar oklevél-szótár*. Budapest, 1902–1906, 973–976. o. A telek jelentése több esetben elhagyott, műveletlen föld, gyümölcsös. Trágyázott föld értelemben az oklevél-szótár szerint először 1271-ben találkozunk vele. Vö. Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár*. VIII. Pest, 1870, 367. o. „*Per finem terre fimate Pothsukateluk vocata.*”

³⁸ MNL OL, DL 69214. A határjárásnál felsorolt fontosabb jelek: AOkl. XVII. 126. sz.

határjelek esetében szinte kivétel nélkül mindenhol sikertelenül jártak. Az oklevélben szereplő határjelek közül csak a kiszáradt forrást és a hegyet találták meg, de egyetlen földhányást vagy fát sem tudtak beazonosítani, pedig almafából például többet is találtak. Mintegy hét évtized elteltével a határok már eltűntek, felismerhetetlenné váltak.³⁹

IV. Béla pribeli várföldről szóló adománylevelét tehát három tartalmi átírás őrizte meg számunkra. 1332-ben megemlíti róla, hogy 1244-ben kelt, és V. István átírta.⁴⁰ 1333-ban azt állítják róla, hogy 1264-ben kelt, és a benne szereplő határjárásról részletesen ismertetik, hogy a birtokhatárokat rekonstruálni tudják.⁴¹ Végül 1392-ben azt olvashatjuk róla, hogy 1264-ben kelt, és a benne szereplő birtokba iktatást és határjárásról Mihály, zólyomi ispán végezte.⁴² Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az oklevél 1264-ben kelt, amit leginkább Mihály zólyomi ispán nevének említése erősít meg. Az 1244. évi dátum mellett csupán az szól, hogy az oklevélben szereplő Tamás fia Benche már 1257-ben is birtokos volt Pribelen.⁴³ Ez azonban magyarázható azzal, hogy Benchének egyéb birtokai is voltak Pribelen az oklevélben említetten kívül, esetleg az 1264-ben kiadott oklevél csak megerősítése volt egy korábbi adománynak. Az 1392. évi oklevélből derül ki az is, hogy V. István 1272. február 27-én erősítette meg IV. Béla adománylevelét. Ezen a napon V. István öt másik oklevelet is kiadott, amelyek közül négy szintén egy korábbi adomány megerősítése volt.⁴⁴ Az oklevelek privilégialis formában készültek, dátumozásuknál feltüntetik az *indictio* számát és az uralkodási évet is ugyanúgy, ahogy IV. Béla fenti oklevelének megerősítésénél. Nagyon valószínű tehát, hogy elfogadhatjuk az 1392. évi oklevél állítását, és V. István 1272. február 27-én erősítette meg a Pribel adományozásáról szóló oklevelet.

A Szentpétery Imre művében szereplő, 1244. évi dátummal felvett oklevelet a fentiek alapján az 1264. évben kiadott oklevelek közé kell sorolni. A benne szereplő határjárás az 1333. évi ítéletlevel alapján szinte teljesen rekonstruálható, az itt leírt földrajzi adatokkal – például a Pribelről Ebeckre vezető nagy úttal – a 13. század végi történeti földrajzi ismereteink bővíthetők. Az V. István által kiadott oklevelek számát pedig ki kell egészíteni az 1272. február 27-én kelt oklevéllel, amely a nyolc évvel korábban kiadott oklevél teljes szövegű átírását tartalmazta.

³⁹ MNL OL, DL 69214.

⁴⁰ MNL OL, DL 69211.

⁴¹ MNL OL, DL 69214.

⁴² MNL OL, DL 65941.

⁴³ MNL OL, DF 249092.

⁴⁴ RA II. 2163–2167. sz.

Függelék

IV. Béla és V. István rekonstruált okleveleinek regesztája

1264

IV. Béla király Tamás fia Benchének adományozza Hont vár Pribel nevű földjét. A beiktatást és határjárást Mihály zólyomi ispán végezte el. Az adományozott föld határai a következők:

Mete autem ipsius possessionis Prebul in sepe nominato privilegio domini Bele regis contente, [...] prima meta incipit ab oriente in monte, ubi ipsum privilegium quatuor esse metas declarasset, videlicet unam viam Zawz vocatam, aliam arborem ilicis et sub illa arbore duas metas de terra erectas [...]; deinde cum ipsum privilegium ad meridiem indicasset ad arborem piri curwam⁴⁵ cum duabus metis terreis sub eadem arbore positus [...]; abhinc indicasset ad unum siccum fontem cum duabus terreis metis circa eundem fontem erectis, [...]; deinde indicasset eis per eandem plagam ad unam arborem ilicis signatam cum duabus metis terreis sub eadem erectis, [...]; abhinc indicasset eis ad occidentem ad unum monticulum similiter cum duabus metis terreis sub eadem erectis [...]; deinde revertendo ad meridiem advenisset ad duas metas, quarum una arborea, alia vero terrea nominabantur [...]; abhinc indicasset eis versus occidentem ad unam arborem ilicis cum una meta terrea sub constructa [...]; deinde remeando ad continenciam privilegii eiusdem indicasset eisdem per eandem plagam populi premissio modo deviendo ivissent ad meridiem ad magnam viam transeuntem ad Abych,⁴⁶ ubi indicasset sub quadam arbore duas metas de terra erectas, [...]; deinde ipsum privilegium indicasset eis ad occidentem ad tres metas terreas [...], deinde indicasset ad septemtrionem per terras arabiles ad viam, ubi dixisset esse duas metas terreas, [...]; deinde descendendo ad vallem indicasset ad unam arborem pomi silvestris cum duabus metis terreis sub eadem constructis, [...]; deinde transeundo per terram firmosam Theluk vocatam ad unum locum antiqui putei, ubi indicabat esse unam arborem pomi cum duabus metis terreis sub eadem erectis, [...]; deinde indicasset per eandem septemtrionem transire circa ryvulum per continuas metas cursuales, [...], qui ryvulus separat a filiorum Benedicti et castrensium ac Markep et sic terminarunt.

Az oklevelet tartalmilag átírta:

1. Nagymartoni Pál országbíró 1332. július 9-én. MNL OL, DL 69211. (Kubinyi család lt.)

⁴⁵ A szó olvasata bizonytalan.

⁴⁶ Ebeck (Nógrád m.). Györffy: i. m. IV. kötet, 237. o.

Műhely

2. Nagymartoni Pál országbíró 1333. október 14-én. MNL OL, DL 69214. (Kubinyi család lt.)
 3. Kaplai János országbíró 1392. április 4-én, amit tartalmilag átírt Pálóci Mátyus országbíró 1430. szeptember 23-án, ezt tartalmilag átírta Ország Mihály nádor 1467. július 8-án. MNL OL, DL 65941. (Balassa család lt.)
- Regesza: RA I. 794. sz.

1272. február 27. (quarto Kalendas Marcii)

V. István átírja IV. Béla 1264-ben kiadott oklevelét, amelyben Hont vár Pribel nevű földjét Tamás fia Benchének adományozza.

Az oklevelet tartalmilag átírta:

1. Nagymartoni Pál országbíró 1332. július 9-én. MNL OL, DL 69211. (Kubinyi család lt.)
2. Nagymartoni Pál országbíró 1333. október 14-én. MNL OL, DL 69214. (Kubinyi család lt.)
3. Kaplai János országbíró 1392. április 4-én, amit tartalmilag átírt Pálóci Mátyus országbíró 1430. szeptember 23-án, ezt tartalmilag átírta Ország Mihály nádor 1467. július 8-án. MNL OL, DL 65941. (Balassa család lt.)

KRISZTINA TÓTH

Two royal diplomas from the 13th century

The work of Imre Szentpétery about the royal diplomas from the Arpadian era is a basic reference book and serves as an essential manual for Hungarian medieval research. Hundred years passed since its release and significant changes happened in the processing of the Hungarian medieval diplomas, thus this study can complete the collection of Imre Szentpétery with some small details. In the opus, there is a diploma from the year 1244, described under number 794. The original diploma has not survived, it is only known from later transcriptions. Imre Szentpétery described a copy from 1332 and a copy of 1333, but there is also a copy from the year 1467. The thorough examination of the three copies revealed that the aforementioned diploma was published not in 1244, but in 1264, and the border description can be also restored from it. The copy from 1467 shows that the diploma from 1264 was transcribed by king Stephen V as well in 1272. This data complements and extends the work of Imre Szentpétery.